

OKULDA ÇALIŞAN HERKESİN GÖREVİ OLARAK DEĞERLER EĞİTİMİ¹

Prof. Dr. Mehmet Zeki AYDIN²

Giriş

Son yıllarda sıkça duyduğumuz okullarda şiddet, erken yaşta uyuşturucu bağımlılığı, gençlerde suç oranının artması vb. olaylara dair haberler insanlara şu soruları sordurmaktadır:

Ne olacak bu gençliğin hâli?

Ne olacak bu eğitimin hâli?

Bir hata mı yapıyoruz?

Aile kurumu çözüyor mu? ...vb.

Benzer şekilde, zaman zaman şöyle cümleler kullandığımız olur: “Çocuklara sorumluluk bilinci vermeliyiz, çevremizi koruyalım, yaşlılara yardım etmek gerekir, dürüstlük önemlidir, her şeyin başı sevgidir, başkasının hakkını almamalı...”. Bu vb. sözleri söylerken, bazılarımız değerler eğitimi, bazılarımız ahlak eğitimi, bazılarımız karakter eğitimi, bazılarımız etik eğitimi kastediyoruz.

“İyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin” gibi kelimeler, davranışlarımıza yön veren ilkelerimizi ve değerlerimizi ifade etmektedir. Dolayısıyla, değer, ahlak, moral, etik, karakter derken, insanın toplum içinde yaşama kurallarını ve bireysel yaşama ilkelerini söylemek istiyoruz.

Burada, değer hakkında genel bir bilgi verilecek, okulda değer öğretiminin esasları ve öğretim yöntemleri açıklanacaktır.

Değer Nedir?

Değer, arzu edilen, arzu edilebilen şey, olaylarla ilgili insan tutumu demektir. Değerler, ideal davranış biçimleri veya hayat amaçları hakkındaki inançlarımız, davranışlarımıza yön

¹ Bu makale, 10 Nisan 2010'da Ankara'da TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi'nde Ceceli Eğitim Kurumlarının düzenlediği DEĞERLER EĞİTİMİ BULUŞMASI'nda sunulan bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

² www.mehmetzekiaydin.com Email:kitap@mehmetzekiaydin.com

gösteren ölçülerdir. Diğer bir tanımla, değer, bir nesneye, varlığa veya faaliyete, bireysel ve toplumsal açıdan tanınan önem ya da üstünlük demektir.

Bir şeyin sahip olduğu kıymet yani niteliğe değer dediğimiz gibi; arzu edilen, kişilerin hayatlarına kılavuzluk eden, bizim yanımızda önem dereceleri olan hedeflerimize de değer diyoruz. Davranışlarımıza ve hayatımıza yön veren değerlerin, diğer fiziksel varlıklar gibi somut bir mevcudiyeti yoktur. Değerler ancak eylemle birlikte ortaya çıkar. Biz, adalet ve dostluk değerlerini somut olarak, adil ve dost insanlarda görebiliriz.

İnsan, bireysel olarak hayatını, eylemlerini amaç ve ideallerini belirlemesi ve onlara uygunluk sağlaması değerlerle mümkündür. Zaten, insanın iç dünyası zengin ve derin bir kişilik hâline ulaşması, ancak dayandığı değerlerle ölçülebilir. Bu anlamda, insanı insan yapan değerleridir.

Toplumsal anlamda değerler, toplum tarafından en iyi, en doğru ve en faydalı olduğu kabul edilen genelleştirilmiş davranış ilkeleridir. Bireylerin, grupların kültür değerleri hakkında bilgi edinerek, onların tutum ve davranışlarını büyük ölçüde önceden kestirebiliriz. Ayrıca bireylerin önemli problemlerini, o kişilerin benimsedikleri değerler hakkında güvenilir bilgileri dikkate almadan anlamak, değerlendirmek ve yorumlamak zordur.

Değerler, sosyal hayatı düzenler, bireyler arası bağlılığı artırır. Birlikte yaşayan insanların hangi değerleri merkez alacakları konusunda konuşmaları, fikir birliğine varmaları gerekir. Farklı değerlere sahip kişiler arasında veya kuşaklar arasında oluşan farklı değerlerden kaynaklanan çatışmalar ortaya çıkabilir. Ancak bu çatışmaları da “barışmak, uzlaşmak” gibi başka ortak evrensel değerler yardımıyla çözmek mümkündür.

Değerler, herkes için iyi, herkes için arzulanır olma özelliğine sahip ve toplumlar arası geçerliliği olan özelliklerdir. İnsanların çoğunluğu tarafından üzerinde uzlaştıkları ve paylaşılan gerçek davranış standartlarıdır. Ahlaki değerler davranış biçimleriyle ilgilidir ve odak noktası kişiler arasındadır. Değerler ayrıca, bireyin süregelen eylemlerine yol gösteren standartlar olarak işlev görürler. Sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri doğru şeyleri yapmaya yöreklendirir. Ayrıca onaylanmayan davranışları engelleme işlevi görür ve yasaklanmış davranışların neler olduğuna işaret eder. Değerler dayanışma araçları olarak da işlevde bulunurlar. Ortak değerler, sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli etkenlerden biridir.³

³ Mehmet Silah, **Davranış Bilimleri I**, Sivas 1998, s.154-165.

Değer (aksiyoloji), felsefenin ilgi alanına giren üç sorundan biri olup diğer ikisi varlık ve bilgidir. Ahlak, felsefenin, iyilik, doğruluk, adalet, güzellik ve insanla ilişkili değerlerden oluşan önemli bir alanıdır. İnsan, bir değer olarak, değerlerin aynı zamanda öznesidir.⁴ Değer felsefesine en fazla önem veren ilk filozof olan Eflatun'dan itibaren filozoflar, değer problemini "iyi", "kötü", "gaye", "doğru", "fazilet", "hakikat" ve "geçerlik" gibi değişik başlıklar altında tartışmışlardır. Değerler, değeri olan şeyleri ifade ettikleri gibi doğru, güzel ve hakiki olan şeyleri de ifade ederler. H. Ziya Ülken değer için, "değer deyince, bizim kendisine muhtaç olduğumuz, kendisini aradığımız, bizi tamamlayan bir şeyi anlarız." demiştir.⁵

Hayatımızda bizleri yönlendiren pek çok değer türü vardır: Sağlık gibi biyolojik; güzel-çirkin gibi estetik; iyi-kötü gibi ahlaki değerler; sevap-günah gibi dinî değerler; doğru-yanlış gibi mantıksal değerler. Değerler, şekil olarak olumlu-olumsuz, mutlak-görelî ve öznel-nesnel olmak üzere değişik şekillerde de incelenmiştir.

Değer türlerinden ahlaki değerler, bir toplumda insanların uymak zorunda oldukları davranış kurallarını belirler. Ahlaki değerlerin gerekliliği ve önemi konusunda çok şey söylenebilir. Bu konudaki bir soruya verilecek en basit cevap, ahlak olmazsa toplum da olmaz, yani insanlar ahlaksız bir arada yaşayamazlar şeklindedir. İnsanlar hangi durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini bildikleri takdirde, başkalarının nasıl davranacağı hakkında da güçlü tahminlerde bulunabilir ve böylece güvenlik duygusu içinde yaşarlar. Neyin iyi, neyin kötü olduğu hakkında ortak bir anlayış bulunmasaydı, insanlar arasında düzen ve huzur yerine tam bir kargaşa hüküm sürerdi.

Ahlaki değerler, olumlu hedefler göstererek davranış ve eylem imkânı verir. İnsanın kişilik sahibi olması ancak değerlerle mümkündür. Bunun nedeni değerlerin insanın içinde kök salmış olmasıdır. Dünyada görülen ahlaki bunalım, insanın iç dünyasında mevcut olan değer yoksunluğu ve bu yoksunluğun görünür hâle gelmesidir. Birey, toplum ve insanlığın varlığı, gelişmesi değerlere, özellikle ahlaki değerlere ve onların gerçekleşmesine bağlıdır. İnsanları bir arada tutan (toplum, millet yapan) etkenler, sahip oldukları değerlerdir.

Ahlakın değişmeyen değerleri vardır. En önemli toplumsal değerlerin başında saygı, sevgi, sorumluluk gelir. Bütün zaman ve mekânlarda geçerli olan değerlerden bazıları şunlardır: Adalet, alçakgönüllülük, anlayış, arkadaşlık, bağışlayıcılık, bağlılık, barış, cesaret, cömertlik, doğruluk, dostluk, düşünceli olma, empati, güvenilirlik, hoşgörü, istikrarlı olma, işbirliği, itaat,

⁴ İsmail Kılıoğlu, **Ahlak - Hukuk İlişkisi**, MÜ İFAV Yay., İstanbul 1988, s. 377-378.

⁵ Recep Kılıç, "Olgu ve Değer Problemi", **AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara 1996, sayı:XXXV, s.359-361.

iyilikseverlik, kanaatkârlık, liderlik, merhamet, nezaket, özgüven, paylaşma, sabır, sadakat, saygı, sevgi, sorumluluk, şükran, tutumluluk, vefa, yardımseverlik, namusluluk (iffet), manevilik, yaşama sevinci, disiplin, söz ve davranışlarda tutarlılık gibi değerler önde gelen değerlerdir.

Yukarıdaki değerleri çoğaltabiliriz. Toplumumuzda, vatan, millet sevgisi, şehitlik, gazilik, insanları sevme sayma, sorumluluk, sabır, paylaşma, yardımlaşma, şefkat, merhamet, büyüklere saygı, ilme ve sanata sevgi, aileye saygı, aile bütünlüğünü koruma, insan ilişkileri gibi değerler üstün değerler arasındadır. Bu değerlerin köklerini araştırdığımızda, her birinin altında az veya çok Allah'a ve dine olan inançlar yattığını görürüz. Örneğin, vatan sevgisinin altında dinî inanç vardır. Bu değerlerin oluşmasında, İslam'ın getirdiği şehitlik ve gazilik düşüncesinin, çok büyük rolü ve yeri vardır. Aynı şekilde, vakıfların kurulmasında ve yardımlaşmada, “Hayırda yarışınız.” ayetinin ve öldükten sonra amel defterinin kapanmaması inancının etkisi büyüktür.

İnsani değerler ya da temel değerler dediğimiz bu vb. değerler, insanın en iyi tarafını ortaya çıkarmayı ve onun kişiliğini bütünüyle geliştirerek, insani mükemmelliğe erişmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Diğer taraftan değer, olgular ve nesnelere hakkında ihtiyaç ve ideallere göre verilen yargıyı ifade eder. Değerlerde inanç ön plandadır. İnsanlar hayatlarının her yerinde, her noktasında, çoğunlukla bilinçli olmasalar da zihinlerindeki çeşitli değerleri davranışa dönüştürürler. Bu nedenle değerler, tutumlar ve davranışlarla yakından ilişkilidir ve onlara yön verir.

Değerler, herkes için iyi, herkes için arzulanır olma özelliğine sahip ve toplumlar arası geçerliliği olan özelliklerdir. İnsanların çoğunluğu tarafından üzerinde uzlaştıkları ve paylaşılan gerçek davranış standartlarıdır. Ahlaki değerler davranış biçimleriyle ilgilidir ve odak noktası kişiler arasındadır. Değerler ayrıca, bireyin süre gelen eylemlerine yol gösteren standartlar olarak işlev görürler. Sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri doğru şeyleri yapmaya yöreklendirir. Ayrıca onaylanmayan davranışları engelleme işlevi görür ve yasaklanmış davranışların neler olduğuna işaret eder. Değerler dayanışma araçları olarak da işlevde bulunurlar. Ortak değerler, sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli etkenlerden biridir.⁶

Değerlerin çağdan çağa veya toplumdan topluma göre değişip değişmeyeceği konusunda iki farklı görüş tartışılmıştır. Değerlerin değişmeyeceğini ileri süren mutlakçı

⁶ Silah, Davranış Bilimleri I, s.154-165.

görüşlerin yanında değerlerin mutlak olmasına karşı çıkan görelî anlayışlar da bulunmaktadır. Ancak bu iki görüşü şöyle birleştirebiliriz: Toplumlara ve çağlara göre değişebilen değerlerimiz olduğu gibi, tüm çağ ve toplumlarda her zaman kabul edilen ortak insani değerler de vardır.

Mutlak değişmez değerlerin yanında, değerler her çağda üretim biçimiyle, yaşama ve düşünme biçimiyle karşılıklı ilişki içinde olmuştur. Her çağ, kendi değerlerini üretmekte ve aynı anda bu değerler de o çağa şekil vermektedir. Son yıllarda, bilgi çağında, yeni sayılabilecek birtakım değerler gelişmektedir. Çevrecilik, insan hakları, verimlilik, toplam kalite vb. teknolojik gelişmeler de yeni değerler ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, artık bilgisayar ve internet ahlakından, biyoetikten bahsediyoruz.

Değerler, bir yandan bilişsel süreçleri, bireysel tutum ve davranışları etkilerken, diğer yandan toplumun kültürel kalıplarıyla etkileşimde bulunur ve onları yansıtır. Değerler dinamiklidir; hem toplumdaki topluma, hem de zaman içinde değişir. Günümüzde geleneksel değerlerin yerini, toplumsal değişimin ve küreselleşmenin getirdiği bazı yeni değerler almaya başladı. Örneğin, itaatkârlık ve kanaatkârlık, artık eskisi kadar güçlü değerler değildir. İtaatkârlığın yerini akılcılık ve sorgulamacılık, kanaatkârlığın yerini ise girişimcilik ve rekabet almaya başladı.

Toplumumuzdaki değerlerin değişimini olumlu ya da olumsuz bulabiliriz. Ancak şunu bilelim ki, değişim kaçınılmazdır. Ancak bilinçsiz bir hızlı değişim, bireylerin uyum sağlamasını zorlaştırabilir. Bu hızlı değişim, artık kuşaklar arasında değil, aile içinde bile çatışmalara yol açabilmektedir. Nitekim birçok aile bu çatışmayı yaşamaktadır. Günümüzde insanların sosyal çevresi, aile ile sınırlı kalmamış; televizyon, sinema, dergi, internet, reklâmlar aracılığıyla bütün dünya, genç insanın sosyal çevresi olmuştur. Bu nedenle artık ailenin, çocukların değer sisteminin gelişmesindeki etkisi, eskiye göre daha azalmış ve sorumluluğu da artmıştır.

Değerler Eğitimi

Değerler öğretilir ve öğrenilebilen olgulardır. İnsan değerleri bilmiş olarak doğmamaktadır. Değerlerin değişik toplumlarda değişik şekiller alması ve farklı olarak değerlendirilmesi de onların sonradan öğrenilmiş olduğunu gösteriyor. Biz hangi durumda nasıl davranmamız gerektiğini, içinde yaşadığımız toplumun yetişkin bireylerinden veya yaşlılarımızdan öğreniyoruz. Şu hâlde değerler her şeyden önce bir eğitim konusudur. Bu eğitim, sadece okullarda verilen derslerden ibaret değildir. Bir bakıma, bütün toplumu bir okul ve her insanı da bu okulun hem öğretmeni hem de öğrencisi sayabiliriz.

Değerlerin öğrenilmesi, rol öğrenmesi şeklinde bir sosyal öğrenmedir. Herkesin toplum içinde (kız, erkek, memur, evli, genç, yaşlı vb.) bir konumu ve bu konumu için toplumun uygun gördüğü rolleri vardır. Biz bulunduğumuz konumda, o konumdaki insanların neler yapması, neler düşünmesi, nelere değer vermesi gerektiği vb. hakkında bilgilere sahip oluruz. Bu da hayatımızda küçük yaşlardan itibaren önce anne babamızı, sonra da yaşımız büyüdükçe diğer önemseydiğimiz kişileri model olarak alma şeklinde kendini gösterir. Sahip olduğumuz değerler, arkasında toplum desteği olduğunda daha kalıcı hâle gelir, fakat bu destek zayıflayınca değerler de değişmeye veya bozulmaya başlayabilir. Sonuç olarak değerler eğitimi en iyi yaşantıyla verilebilir.

Değerler, iyiyi ve yapılması gerekeni gösterir. Hangi davranışın iyi, hangisinin kötü olduğu da eğitimle öğrenilir. Hayat boyu bireyin çabaları ve çevrenin etkisiyle oluşan değer eğitimi, ailede başlar, okul ile devam eder. Eğitim, yetişmekte olan nesle, doğru eylemler için temel olarak doğru değerleri sağlamakla ilgilenir. Eğitim bir bina ise değerler onun tuğlalarıdır.

Eğitimle ilişkisi bakımından ele alındığında değerler, hayatla doğrudan ilgili olması ve insanın insanca yaşama çabasına yardımcı olması bakımından her çağda eğitimin hem amacı hem de konusu olmuştur. Eğitim, bireyi ister toplumun etkin bir üyesi yapma süreci, ister sorumlu bir yetişkin olarak hayata kazandırma ya da bir mesleğe hazırlama çabası olarak düşünülün, değerlerin bu süreç içinde herhangi bir şekilde yer aldığı ve alacağı bir gerçektir.

Konuyla ilgili Fransız eğitimci, Jules Ferry şöyle demektedir: Öğrencilerinizin dersini anlamaları, ezberlemeleri yeterli değildir; verdiğiniz dersin onların karakterlerine etki etmesi gerekir. Verdiğiniz dersin bu sonuca ulaşmış ulaşmadığını anlamak mı istiyorsunuz? Dersinizin, öğrencilerinizin davranışlarında bazı pratik değişiklikler meydana getirip getirmediğini inceleyiniz. Örneğin, öğrencilerinize yasalara saygı gösterilmesi gerektiğinden bahsettiniz. Eğer verdiğiniz bu ders, öğrencileriniz sınıftan çıkarken, hata yapmaktan, hafif de olsa yasak yerlere gitmekten, kaçmaktan alıkoymamışsa henüz bir şey yapmış sayılmazsınız. Ahlak dersiniz amacına ulaşmamıştır. Ya da onlara adaletin, hakkın ne olduğunu açıkladınız. Öğrencileriniz hatalarını bir yalanla gizlemeyip itiraf edecek, nezaketsizlik göstermeyecek veya kendi yararlarına olan bir iltiması kabul etmeyecek kadar derinden etkilenmiş midirler? Bencilliği kötulediniz, feragati övdünüz. Öğrencileriniz, sadece kendilerini düşünerek tehlikede olan bir arkadaşlarını terk etmiş midirler? Etmişlerse dersinizi tekrar etmeniz gerekir. Bu aksaklıklar, cesaretinizi kırmasın. Özgür bir ruhu yetiştirmek veya yeniden eğitmek bir günde yapılacak iş değildir. Bunu sağlamak için, şüphesiz birçok derslere, okumalara, yazılı öğütlerin

kopya edilmesine tekrar tekrar okunmasına gerek vardır. Fakat en çok pratik alıştırmalar, faaliyetler yapmak, gayret etmek, alışkanlıklar kazanmak gerekmektedir.⁷

Zaman zaman sorduğumuz, “Ne olacak bu gençliğin hâli?” sorusu, aslında “Ne olacak bu eğitimin hâli?” sorusuyla birebir eşleşiyor. Çünkü ortada bir gençliğin “kişilik” sorunu varsa, eğitimde bir “değerler” sorunu var demektir. Çocukların yüreklerinin darmadağınık edildiği bir zamanı yaşıyoruz. Bizim değer sunamadığımız yürekler, bayağı değerlerle dolduruluyor. Çocuklarımız psikolog, psikiyatrist, rehber ve danışmanların kapılarını çalmadan önce, bizler genel ortamı, sağlıklı kişilik inşasına imkân verecek ortamlar hâline getirmeliyiz. Bu da bize, değerler eğitiminin önemini hatırlatmaktadır.

Değerler Eğitiminin Amacı ve Önemi

Değerler eğitimi sağlıklı düşünen, hisseden ve davranan bireylerin yetiştirilmesi için gerekli ve vazgeçilmez bir eğitimidir. Sağlıklı bir toplumun oluşumu, bireylerin sağlıklı olmasına bağlıdır.

Geleceğini garanti altına almak isteyen toplumlar, ahlaklı bir nesil yetiştirmek için gayret göstermişler, ahlak eğitimine önem vermişlerdir. Ahlak eğitiminin amacı, olgun davranışlar konusunda alışkanlık sağlayıp, üstün ahlakı gerçekleştirmektir. Bir ahlaki davranış, kalıcı bir âdet oluncaya ve köklü bir ahlak kuralı hâline gelinceye kadar, istikrarlı bir şekilde tekrarlanmalıdır, böylece davranış karakter hâline gelir. İnsanın fiillerini devamlı olarak doğruluk şartlarına uydurmak, bu doğru ve düzenli hareketleri güzel alışkanlıklar, yüksek karakterler hâlinde elde etmek değerler eğitimidir.

Değerler eğitiminin amacı, çocuğun doğuştan getirdiği en iyi tarafı ortaya çıkarmak; kişiliğinin her yönüyle gelişmesini sağlamak; insani mükemmelliğe ulaşmasına yardımcı olmak; bireyi ve toplumu kötü ahlaktan korumak ve kurtarmak, bunun yanında iyi ahlakla donatmak ve devamını sağlamaktır. Bu nedenle, çocuklara ahlaki ve ahlaki olmayan özellikler hakkında doğru bilgiler verilmeli, sağlam kanaatler oluşturulmalıdır. Bu şekilde, onlar iyi eğilimlerini geliştirmeyi, kötü eğilimlerine teslim olmamayı denerler ve böylece karakterleri olumlu yönde gelişir. Çocuklara yüksek fikirler verilmeli ki yüksek duygular meydana gelsin. Doğrunun öğretilmesi ile yüksek fikirler oluşur.

⁷ Aimé Souche, **Yeni Pratik Pedagoji**, çev.: Selahattin Odabaş, Milli Eğitim Basım Evi, Ankara 1977, s.33.

Değerler eğitiminin esasını değerleri öğretmek oluşturmaktadır. Değerler eğitimi kalbe, zekâyâ ve iradeye hitap etmeli ve amacı iyiliği sevdirmek, tanıtmak, istetmek olmalıdır. Değerler eğitimi önce çocuğun duyarlılığına hitap etmelidir. Çünkü çocukta duygu, akıldan önce gelir. Çocuk heyecanlı olduğu zaman aklını aydınlatmak da kolaylaşır. Değerler eğitimi, irade üzerinde de etki yapmalıdır. Çocuklarımızın bilgi ve becerilerine tertemiz bir vicdan eşlik etmeli; onun gelişmiş bir beyni olduğu gibi büyük bir kalbi de olmalıdır. Maddi gücü büyüyen insanın merhameti de büyümelidir. Sağlam bir ahlak ve yüksek bir karakterden mahrum insanlardan, paralarının, bedenlerinin, zevklerinin gücünü diğer insanların lehine kullanmalarını beklemek çoğu zaman zordur.

Değerler eğitiminin amacı, bireyin değerlere bağlı bir kişilik geliştirmesini sağlamaktır. Bireyin değerlerle donanması ancak eğitimle mümkündür. Bireyin eğitilmesi, bireyin içinde yer aldığı diğer ortamlarda yani waile, toplum, devlet, iş vb. alanlarda yüksek değerlerin hâkim olmasını sağlayacaktır. Burada en büyük sorumluluk çocuğun ilk ve en önemli çevresi olan aileye düşmektedir.

Değerler eğitimi konusunda, öncelikle “Bu becerileri geliştirmek için planlı bir şeyler yapıyor muyuz?”, “Bu becerilerin kalıcı olması için neler yapıyoruz?” sorularının cevaplanması gerekmektedir. Aslında bu soruları kendimize sorduğumuzda bir kısmımızın bu işe zaman ayırmadığı da ortaya çıkacaktır. Bazılarımız da ne yapacağını yani çocuklara, gençlere istediği değerleri nasıl öğreteceğini bilmemektedir.

Yetişme döneminde, arkadaş çevresi önemli bir değer sistemi oluşturur. Eskiden aile içinde öğrenilen ve aktarılan değerler, küçülen dünyada artık sosyal çevreyle de oluşmaktadır. Aileler, değer sisteminin gelişmesinde çocukları üzerindeki etkileri azaldığı için, sahip oldukları değerleri, çocuklarına yeterince aktaramadıklarını hissetmektedirler. En çok sosyal alanda, gençlerin tutum ve davranışlarının kendi değerleriyle uyuşmadığını gördüklerinde rahatsız olmaktadır. Bu durum, insanları toplumsal olarak değerler konusuna daha duyarlı hâle getiriyor. Böylece değerler eğitimi daha programlı ve sistemli bir şekilde çocuklarına vermek istiyorlar. Bu noktada, önemli bir sosyal kurum olan okulların, bu konu üzerine eğilmelerinin önemi artıyor.

Okullarda Değerler Eğitimi

Günümüz dünyasında, akademik başarı kadar, çağdaş hayatın vazgeçilmezi hâline gelen, dürüstlük, saygılı olma, ahlaki değerlere uyma, rahat iletişim kurma, insan ilişkilerine özen gösterme, nezaket kurallarına uyma, inisiyatif kullanma, iş disiplini, temizlik, düzen vb.

kavramlar da ön plana çıkmaktadır. Birey bir bütün olarak ele alınmakta, insanı insan yapan özelliklerin geliştirilmesine çaba harcanmaktadır.

Okullar eğitim için çok önemli, vazgeçilmez ve yeri doldurulamaz kurumlar durumundadırlar. Okulları örgün eğitim kurumları olarak nitelendirir, onları yaygın eğitimden ayırırız. Bu ayırım, aslında okulu daha yakından tanımak ve onunla özel olarak meşgul olmak kolaylığı sebebiyledir. Okullar kadar yaygın öğretim hizmeti yapan kurum var mıdır acaba? Okullar, özellikle ilköğretim okulları vatandaşın ayağına kadar gitmekte, zorunlu oluşu sayesinde de yetişmekte olan yeni nesle, ortak değerleri kazandırmaktadır. Ailelerin bir kısmı çocuklarının okula gitmesi ile onlarla birlikte okulun verdiklerinden etkilenmekte, yararlanmaktadırlar.

Değerleri kazanmada okul öncesi eğitimin önemi çok fazladır. Çocuklarımızın sosyal becerilerini geliştirmek için ev ortamı ve ev ortamı dışında kullanabileceğimiz çeşitli yöntemler ve etkinlikler vardır. Ev içinde değerlerin aile bireyleri tarafından oyunların içinde aktarılması, çocukların değerleri dolaylı yoldan edinmesinde oldukça önemlidir. Yine çocuklarla birlikte tarihî mekânların ve büyük zatların yaşadığı yerlerin ziyareti geleneksel değerlerin çocuğa öğretilebileceği ev ortamı dışında gerçekleştirilebilecek etkinliklerdir. Küçük yaşta öğrenilen değerlerin alışkanlık hâline gelmesi ve pekişmesi okulda aldığı eğitimle devam etmelidir. Bunun için okulda başta öğretmenler olmak üzere tüm personele de görevler düşmektedir.

Okul eğitimi çok önemlidir ancak, her ümidi, örgün eğitim kurumlarına, okullara bağlamak doğru bir düşünce değildir. Okul bilgi verir. Bilginin davranış hâline dönüşmesi, bilgili kişinin iyi ahlaklı, karakterli kişi olması, o bilgilerin duygularla bütünleşmesine bağlıdır. Duygular ise okul çağından çok önce insanda vardır ve belli yönlerde şekil almaya başlamışlardır. Eğitim için okul çağını beklemek, okulun başarısını tehlikeye atmak demektir. Eğer okul öncesinde duygular geliştirilmemiş ve doğru yönlendirilmesine çalışılmamışsa, okulun verdiği bilgiler büyük çapta eğreti kalacak, çocuk onları ezberleyecek, fakat kendisine mal edemeyecektir. İyiyi-kötüyü, doğruyu-yanlış, güzeli-çirkini teorik olarak öğrenip kuralları, kanunları ezberlediği hâlde, yalan söylemeyi, rüşvet almayı, çalmayı, kişisel çıkarını her şeyden üstün tutmayı, başkalarını bertaraf etmek için onlara iftiralar atmayı, ayıplarını araştırarak, hilelerle onlara zarar vermeyi sürdüren, hatta bunları başarı sayan kimselerin varlığı, onların öğrendiklerini benimseyememiş olmalarındandır.

Günümüzde eğitim alanında da değerler eğitimi önemsenmekte, değerlerin çocuklara nasıl aktarılacağı konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Sevgi, saygı, dürüstlük, paylaşma, işbirliği, hoşgörü, önyargısız yaklaşma, şiddetten kaçınma vb. konuları kapsayan eğitim

programları geliştirilmeye başlanmıştır. Bu programlarla amaçlanan, çocukları bu kavramlarla erken yaşlarda tanıştırmak, kendi akran grubuyla birlikte çeşitli masal, hikâye ve grup etkinliklerinden de yararlanarak bu kavramlar konusunda düşündürmektir. Doğal olarak, bu, daha çok bilişsel süreçlere hitap eden bir yaklaşımdır. Fakat değerler yaşantıyla öğrenilir. Bu nedenle sadece bu tarz bir eğitimle değerleri öğretmemiz mümkün değildir. Hayatın içinde uygulamalara da ihtiyaç vardır. Sosyal ortam olan okullarda değerler, çocukların davranış ve tutumlarının sonucunda çevrelerinden gördükleri tepki ve yorumlarla gelişirler. Sınıf içinde oluşan ortak bir sosyal doku, çocukların değerlerini geliştirmesinde zemin oluşturur. Öğretmenler de öğrencilere sorumluluk vererek, olumlu ya da olumsuz pekiştireçlerle öğrencilerin değer sisteminin gelişimine yardımcı olurlar.

Okullardaki değerler eğitiminin amaçlarından biri, öğrencilerde sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik oluşturmaktır. Diğer bir amacı ise “her öğrenciyi hem ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazırlamak, hem de “iyi insan”, “iyi vatandaş” olmalarını sağlamak için gerekli bilgi, beceri, tutum, davranış ve alışkanlıklar kazandırıp, onları kendi ahlak anlayışına uygun olarak yetiştirmektir. Bu birinci amaç, yani, “öğrencilerde sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik oluşturmak”, esasen eğitimin en temel amacıdır. Zira o olmadan, belirlenmiş diğer amaçlara ulaşılsa bile çok fazla bir anlam ifade etmez.

Günümüz olayları, birçok veli ve eğitimciyi, akademik başarının tek başına yeterli olmadığını; öğrencinin bilgi anlamında dolu olmasının onu hayatta başarılı kılmaya yetmeyeceğini; sosyal hayatta başarılı olabileceği özellikleri, hayata dair tercihlerinde sağlıklı kararlar verebilecek bilinci, kendini rahat ifade edebilecek özgüveni, ne pahasına olursa olsun haktan ve doğrudan ayrılmayacak dürüstlüğü kazandırmanın dünyada ona verilebilecek en önemli değer olduğunu; bu güzel hasletlerin değerinin hiçbir şeyle ölçülmesinin mümkün olmadığını düşünmeye ve bu konuda çalışmalar yapmaya itmiştir.

Bu amaçla da geliştirilen değişik projeler, çalışmalar vardır. Daha çok özel okullarda uygulanan değerler eğitimi, öğretmen asistanlığı programı, akran danışmanlığı ve toplumsal hizmet programı, ahlak eğitimi vb. çalışmalar göze çarpmaktadır. Bu tür çalışmalarla, çocuklara kendilerinden başkalarına karşı duyarlı olmayı, önyargısız yaklaşmayı, hoşgörüyü, yardım etmeyi, sevgiyi ve saygıyı, sorunları iletişim yoluyla çözmeyi öğretecek ortamlar oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Son yıllarda ülkemizde, karakter eğitimi, değerler eğitimi çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmalardan biri de “Yaşayan Değerler Programı”dır. Bu çerçevede, bazı okullarda bu

çalışmalara, anne-babaların da katılımını sağlamak amacıyla veli toplantıları ve seminerleri yapılmaktadır. Öğrencilere yönelik yapılan çalışmalarda; okulda her ay için bir değer belirlenmekte ve o ay içinde bu değer işlenmektedir. Bazen ayın değerini yaşama biçimi ya da mesleği ile temsil edebilecek ünlü konuklar davet edilerek sınıf seviyelerine göre sohbet toplantıları düzenlenmektedir. Her sabah hazırlanma saati olarak adlandırılan 10 dakikalık sürede sınıf öğretmenleri sınıflarında o ayın değeri hakkında sorular sorarak öğrencilerin düşünüp tartışmalarına ortam hazırlanmaktadır. Yaparak, yaşayarak öğrenmenin etkisi düşünülerek öğrencilerin drama yoluyla değerleri özümsemeleri sağlanmaya çalışılmaktadır. Ayın değeri ile ilgili kısa hikâyelerin sınıfta okunması, resim yapmaları, kompozisyon yazmaları sağlanmaktadır. Ayın değeriyle ilgili duvar gazeteleri çıkarılmaktadır. Öğretim yılı başında veya her aybaşında öğretmenler toplantı yapıp programla ilgili uygulama önerileri alınmaktadır.

Konuyla ilgili bir okul müdürü şunları söylemektedir:⁸ Değerler eğitimi. Bundan soyutlanmış bir eğitim öğrenciye yazık etmek olur. Çünkü tek bir yöne kanalize edilen, kuru bilgiyle zihinleri doldurulan gençler de hayatta başarılı olabilirler. Ama bu başarı her çeşit mahsulün yetişebildiği, verimli topraklardan oluşan bir araziye sadece kış meyvesinin ekilmesine benzer. Hem tek bir çeşit hem de sadece bir mevsim ürün alınarak heba edilmiş olur o tarla. Öğrencilerimiz ahlaki değerleri temel alan bir akademik eğitimden geçerek sosyal hayatta başarılı olmuş, kendi uzmanlık alanında elle gösterilen bir çalışma disiplini kazanmış ve insani özellikleriyle de etrafına sürekli ışık sağan, çevresinin gıpta ile baktığı tertemiz gençler olacaklar.

Çocuklarımıza değerlerimizin okullarda öğretilmesi sağlıklı bir toplum oluşturmak açısından son derece önemlidir. Onlara Matematik ve Türkçe derslerini öğretmek ne kadar önemliyse değerleri öğretmek de o kadar gereklidir. Öğretimin sadece bilişsel yani zihinsel öğrenmelerle sınırlı kalmayıp, öğrencilerin duygu, tutum, değer, inanç gibi duyuşsal davranışların hepsinin geliştirilmesi yani eğitimin bütünselliğini tamamlayan unsurlardan biri de değerler eğitimidir.

Yeni yetişen bir insan için hangi davranışların doğru, hangi davranışların yanlış olduğu bir insanın hayatını hangi temel değerlere yönlendirilmesi gerektiği, okul programlarında doğrudan veya dolaylı olarak yer almaktadır. Bu çerçevede, değerlerin öğretilmesi dünyanın her

⁸ [http://www.yenidunyadergisi.com/index.php?sf=arsivgoku&id1=1579&id2=\(27.03.2010\)ÇınarKoleji'ninKurucuTemsilcisiVeyselKafalı](http://www.yenidunyadergisi.com/index.php?sf=arsivgoku&id1=1579&id2=(27.03.2010)ÇınarKoleji'ninKurucuTemsilcisiVeyselKafalı)

yerinde okul eğitiminin amaçları arasında bir şekilde bulunmaktadır. Örneğin, ülkemizde 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'na göre Türk millî eğitiminin genel amaçlarından birisi şöyledir:

“Türk millî eğitiminin genel amacı, Türk milletinin bütün fertlerini;

2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek.”

Bilindiği gibi, eğitim programlarında yer alan genel amaçlar, tüm okullarda gerçekleştirilmesi istenen devletin uzak hedeflerine yani devletin eğitim politikasına katkıda bulunmak durumundadır. Yukarıda verilen genel amaçlar, Türkiye’deki tüm okullarda ve tüm derslerde ulaşılması istenen özellikleri ifade etmektedir. Buna göre, değerlerin öğretimi tüm derslerin veya tüm okul çalışanlarının ortak hedefidir.

Son yıllarda hızla yok olmaya doğru giden değerlerimizi korumak, çocuklarımıza daha yaşanılabilir bir dünya bırakmak için Millî Eğitim Bakanlığı yeni geliştirdiği öğretim programlarına doğrudan değerlerimizle ilgili konuları yerleştirmiştir. Bu çerçevede, okullarımızda uygulanan mevcut anaokulu programlarında, ilk ve ortaöğretim Sosyal Bilgiler, Hayat Bilgisi, Düşünme Eğitimi ve özellikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde değerlerin öğretimi ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.(Ek: 1)

Bilindiği gibi, eğitim alanında, eğitim programı, öğretim programı ve ders programı kavramları kullanılmaktadır. Etkili bir eğitim için iyi hazırlanmış eğitim programlarına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Ülkemizde Millî Eğitim Bakanlığı’nın belirlediği merkezden oluşturulan resmî eğitim programları uygulanmaktadır. Bu programlar öğrencilerin davranışlarından, öğrenme öğretme etkinliklerine ve bunların değerlendirilmesine kadar her şeye rehberlik etmektedir. Eğitim programı, belli bir eğitim kurumunda, ders içi ve ders dışı tüm eğitim öğretim etkinlikleriyle ilgili olmak üzere, belirlenen eğitim amaçlarını, ilkelerini, amaçları gerçekleştirecek olan dersleri, ders konularını, bunların gerçekleştirme zamanını, sırasını, eğitim öğretim uygulamalarıyla ilgili diğer bilgi ve öğeleri içeren bir eğitim rehberidir. Okul eğitimini düzenli, planlı, sistemli hâle getiren eğitim programlarıdır. Programlar, bir ülkedeki sosyal ve kültürel bütünleşmeyi, sürekliliği sağlayan en önemli dokümanlardır. Bir eğitim kurumunun veya sosyal çevrenin, bireylerin yaşantılarını düzenlemek ve zenginleştirmek için yürüttüğü tüm etkinlikler eğitim programına dâhildir. Bu anlamda,

yönetmelikler, öğretim programları, sosyal kol çalışmaları, özel günlerin kutlanması, rehberlik hizmetleri, sağlık çalışmaları, geziler, yetiştirme kursları, kültürel, sanat vb. çalışmalar eğitim programına girer.

Günümüzde, eskiden olduğu gibi okullarda her çeşit bilgileri öğretmek yerine, öğrencilere içinde yaşadıkları hayata uyum göstermelerini sağlayacak bilgi ve becerilerin kazandırılmasına önem verilmektedir. Buna bağlı olarak, eğitim programlarında bazı özellikler aranmaktadır. Bu nedenle, eğitim programı, öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel yönden gelişimini sağlayacak nitelikte tasarlanmalıdır. Ancak eğitim programında tasarlananlar ile sınıf içinde gerçekte yaşananların farklılık gösterebileceği de göz ardı edilmemelidir. Eğitim sürecinde, eğitim programının (resmî programın) amaçladığı bilişsel, devinişsel ve duyuşsal öğrenme sonuçları yanında, amaçlanmamış öğrenme sonuçları da ortaya çıkabilmektedir. Amaçlanmamış öğrenme sonuçları, yan öğrenmeler olarak da adlandırılmakta ve örtük program kapsamında ele alınmaktadır. Bu durum, her okulun yazılı ve açıklanmış resmî eğitim programının yanında yazılı olmayan örtük programının da olduğu düşüncesine götürmektedir. Bu nedenle resmi programların geliştirilmesi kadar örtük programın açığa çıkarılması da önem kazanmaktadır.⁹

Örtük program, okuldaki resmî programın içinde açık olmayan bütün eğitimsel deneyimleri temsil eder; okul kurallarının, düzenlemelerin, fiziksel ve sosyal çevrenin öğrencilerin öğrendiklerine etkisini kapsar. Örtük program, okulda ve okul dışındaki düzenlemelerin açıkça belirtilmeyen kasıtsız öğrenme çıktılarını içermektedir. Bu bağlamda standart öğrenme etkinlikleri, öğretmenin kullandığı dil ve aynı zamanda ders kitapları, görsel işitsel materyaller, mobilyalar ve mimari, örtük programın kaynakları olarak düşünülebilir. Öğretim faaliyetlerinin önemli bir kısmının gerçekleştiği yer olan sınıfların, oturma düzeni ve sınıfta bulunan araç gereç, mobilya, resim vb. ile donatılma biçimi, öğrenci sayısı gibi fiziki düzenlemeler ve özellikler örtük programı temsil eden önemli unsurlar içermektedir. Sınıfın fiziki ortamı, öğrencilerin duyuşsal özelliklerinin gelişimini de etkilemektedir.

Eğitim sisteminin, duyuşsal davranışların kazandırılmasını gizli müfredata (örtük program) havale ettiği söylenebilir. Örtük programı, duyuşsal gelişimin ve değerlerin doğal sürecini destekleyen önemli bir alandır. Örtük program, doğası gereği informal, dolaylı ve deneyimsel olduğu için bireylerin duyuşsal özelliklerini oldukça etkilemektedir. Örtük program eğer okul tarafından kontrol edilmiyorsa bu durum öğrencilerin olumsuz yaşantılarla ve hatta

⁹ sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c11s20/makale/c11s20m3.pdf

kötü deneyimlerle karşılaşmalarına neden olabilmektedir. Bu nedenle, örtük program, resmî programı destekleyen istendik duyuşsal özelliklerin geliştirilmesinde etkili öğrenme ortamının oluşmasına katkı sağlayabilir.¹⁰

Öğretim programlarının sosyolojik boyutlarından birisi olarak, açık program dışında bir de ders dışı etkinlikleri de içine alan, yazılı olmayan gizli programdan bahsedilmektedir. Gizli program aracılığı ile eğitim kurumu içinde toplumsal denetim sağlanır. Resmî ve açık program yanı sıra, belirli değer, tutum ve ilkelerden oluşan bir gizli program, öğretmenler tarafından öğrencilere örtük, kapalı biçimde aktarılır. Böylece kültürel yeniden üretim gerçekleştirilmiş olur.¹¹

Gizli program kavramının içeriği çok geniştir. Ders dışı etkinlikleri de içine almaktadır. Bu programın en belirgin özelliği, yazılı olmamasıdır. Bu nedenle kavramın sosyolojik niteliği daha fazladır. Bu geniş içeriğe şu yönler girmektedir: Okul içinde görev yapan öğretmen ve yöneticilerin davranışları, yaklaşımları, inançları, değer yargıları, okul atmosferinin niteliği, değerleri, okul içi ortamın öğrencilere sağladığı etkileşim örüntüsü, okul içi yazılı olmayan kuralları, rutinleri, disiplini, otoriteye itaat etme gibi kültürel tutumlar ve daha birçok kültürel etken.¹²

Mahmut Tezcan gizli programın ana özelliklerini şu noktalarda toplamaktadır:¹³

- a) Örgün program yanında eğer iyi düşünülmüş ve düzenlenmişse, yazılı olmayan programın da demokratik toplum idealine sağlayacağı katkı büyüktür.
- b) Bloom, gizli programın birçok bakımlardan açık müfredattan daha etkin olduğunu belirtir.
- c) Eğitimin icra ettiği en derin ve etkili işlevlerine değindiği için hâlâ çekici bir kavramdır.
- d) Gizli programın bir sonucu, yabancılaşma olabilir.
- e) Kurallar, rutinler ve düzenlemeler, çeşitli öğrencileri ayrılmaya, kopmalara ve takiyeye götürebilir (Jackson'a göre).
- e) Kavram belirsizdir. Bu da onun geniş bir içeriğe sahip olduğundan kaynaklanmaktadır.
- f) Okuldan çıkarılma, karamsarlık, kadercilik, okulsuzluğa yönelme gibi sonuçlar bakımından gizli program düşüncesine tepkiler sıralanabilir.

¹⁰ sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c11s20/makale/c11s20m3.pdf (5.4.2010)

¹¹ Mahmut Tezcan, www.tebd.gazi.edu.tr/arsiv/2003ğcilt1/sayığ1/53-59.PDF (5.4.2010)

¹² Mahmut Tezcan, www.tebd.gazi.edu.tr/arsiv/2003ğcilt1/sayığ1/53-59.PDF (5.4.2010)

¹³ Mahmut Tezcan, www.tebd.gazi.edu.tr/arsiv/2003ğcilt1/sayığ1/53-59.PDF(5.4.2010)

g) Öğrencilerin toplumsal hayata uyumunu sağlamada gizli program bazı durumlarda eğitim programları kadar etkili olmaktadır. Eğitim aşamasının her düzeyinde gizli programın öğrencilerin öğrenmeleri üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Ayrıca, var olan toplumsal düzenin canı gönülden kabul edilmesini ağılama eğilimindedir.

Program geliştirme uzmanları genellikle, okullarda okutulan derslerin programını hazırlama çabalarına önem vermekte, ders dışı etkinlikler için herhangi bir program çalışması yapmamaktadırlar. Özellikle de bireylerin yaratıcılıklarını geliştirici etkinliklerin düzenlenmesine ilişkin program düzenlemelerine yeterince yer ve zaman ayırmamaktadırlar. Program geliştirme uzmanları, gizli programı, normal eğitim programının bir parçası durumuna getirebilmelidirler. Bu yoldan öğrencilerin ders dışı konulardan bilgi edinmeleri ve kendilerini geliştirmeleri sağlanabilir. Gizli müfredat, bireylerin değişik ihtiyaçları ve yaratıcı yönlerini ortaya çıkaracak biçimde tasarımılandığında, normal eğitim programlarıyla bütünleşmesi sağlanabilir.

Değerlerin Öğretiminde Kullanılabilecek Yaklaşımlar

Okullarda değer öğretiminin nasıl yapılması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Okullarda kazandırılmak istenen değerler, geleneksel telkin yöntemiyle aktarılabileceği gibi değer açıklama yaklaşımı ile öğrencinin kendi değerlerinin farkına varması yoluyla da sağlanabilir. Ayrıca öğrencinin değerlerini anlamak ve değerinin sistematik çözümlemesini yapmak amacıyla ahlaki muhakeme ve değer çözümlemesi yaklaşımları da kullanılabilir. Alanla ilgili kaynaklar incelenerek değer öğretiminde kullanılan farklı yaklaşımlar aşağıda verilmiştir.

Kore savaşının ardından, Amerika'da en çok dikkat çeken iki ana ahlak eğitimi yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, değer çözümlemesi üzerinde odaklanmış olan, “değerleme süreci” ve “değer açıklama” ve diğeri de Kohlberg'in “ahlak eğitiminin bilişsel gelişimsel görüşüdür.”¹⁴

Ahlak ve değer öğretimini aynı gören, Carter III, değerleri ve ahlakı öğretmek için altı yaklaşıma işaret eder:¹⁵

Öğretici: Bu yaklaşım, öğretilecek belli bir değer grubu kabul eder ve öğrencilere aktarır.

Klasik: Tüm öğrencilere felsefe anabilim dalından seçimlik dersler sunar.

¹⁴ Hasan Bacanlı, **Duyuşsal Davranış Eğitimi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1999, s. 19.

¹⁵ Bacanlı, Duyuşsal, s.21.

Yaşantısal: J. Dewey tarafından ortaya atılmıştır ve istenen ahlaki karakter için model olmak üzere bazı öğrenci liderleri belirlenir.

Gelişmeye yönelik: Yaşantısal yaklaşımın, kişiselleştirilmiş bir versiyonu gibi görünür ve öğrenciye gerçek/hâlihazır dünyada değerleri sorgulamayı gerektirir.

Gelişimsel: Piaget ve Kohlberg'in çalışmalarından türemiştir.

Meslek öncesi: Genel amacı, öğretim boyunca (tam veya bir kredili) düzenli bir derste, öğrencileri değerlerle tanıştırmaktır.

Değerler Öğretiminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Öğretim, plânlı, programlı eğitim çalışmalarınıdır. “Öğrencilere yeni bilgi, beceri ve tutumları nasıl kazandıracakız, nasıl öğreteceğiz?” konusu öğretme yolları konusunu içerir. Eğitim durumları denilen bu alan kaynak, araç ve gereçler ile yöntemleri kapsar.

Değerler ya da ahlak eğitiminde diğer ders ve konularda kullandığımız tüm yöntemleri kullanabiliriz. Ancak, değerler ve ahlak öğretiminde, eğitsel oyun, işbirliğine dayalı grup çalışmaları, çoklu zekâ, örnek olay incelemesi ve dramatizasyon yöntemleri etkili bir şekilde kullanılabilir. Bunları kısaca başlıklar hâlinde şöyle sıralayabiliriz:

Oyun Yoluyla Öğretim: Bireylerin fiziksel, zihinsel yeteneklerini geliştirici, hayatı zevkli kılıcı, estetik nitelikleri ve beceriyi geliştirici etkinliklerdir, diye tanımlanabilir. Eğitsel oyunlar, öğretilen bilgilerin pekiştirilmesini ve rahat bir ortamda tekrar edilmesini sağlayan etkinliklerdir.

İşbirliğine Dayalı Öğrenme Öğretme: Öğrencilerin küçük gruplar oluşturarak bir problemi çözmek ya da bir görevi yerine getirmek üzere ortak bir amaç uğruna, birlikte çalışma yoluyla bir konuyu öğrenme öğretme yaklaşımıdır.

Çoklu Zekâ Kuramlarına Göre Öğretim: Çoklu zekâ kuramına göre, insanlar tek bir zekâyâ sahip değil birçok zekâ yapısına sahiptir. İnsanlarda baskın olan zekâ bölümlerini ya da farklı bir deyişle her insanın kendine özgü kolay öğrendiği öğrenme yolunu kullanarak, o insana öğrenmede zorlandığı pek çok şeyi öğretebiliriz. İnsanların kendilerine en yakın gelen, en çok zevk aldıkları ilgi ve yetenek alanlarını etkili birer araç olarak kullanarak, onlara farklı alanları tanıma ve öğrenme için kapılar açabiliriz.¹⁶

Dramatizasyon Yöntemi: düşünce, durum, problem, olay vb.nin bir grup önünde, gruptan seçilen belli üyelerce dramatize edilerek (oyunlaştırarak) canlandırılması esasına dayanan öğretme yoludur. Dramatizasyon yöntemi, kaynaklarda değişik adlarla anılır. Rol

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bak.: Mehmet Zeki Aydın, **Din Öğretiminde Yöntemler**, 3.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2008.

oynama, rol yapma, toplumsal oyun (sosyo-drama), drama, canlandırıcı oyun (dramatik oyun) denilen bu öğretim yöntemi, dramatisasyon üzerine kurulmuştur.

Dramatisasyon, oyunlaştırma, canlandırma, rol yapma anlamlarına gelmektedir. Rol yapma, öğrencinin kendi duygu ve düşüncelerini başka bir kişiliğe girerek ifade etmesini sağlayan bir öğretim yöntemidir. Başkalarının kimliğine bürünerek, onların nasıl hissettiğini, düşündüğünü ve etkinlikte bulunduğunu öğrencilere yaşama fırsatı sağlamasından dolayı, rol oynama yöntemi öğretimde özel bir önem taşımaktadır. Ayrıca rol oynama yönteminin öğretimdeki değerini vurgulayan önemli bir özellik de öğrencilerin bedensel etkinlik içerisinde bulunma ihtiyaçlarını karşılamasıdır.¹⁷

Örnek Olay İncelemesi Yöntemi: Bir olayın ya da sorunun yazılı veya sözlü anlatıldıktan ya da bir film gösterildikten sonra konu hakkında öğrencilerin tartışarak çözüm ve önerilerini ortaya koymaları temeline dayanan bir öğretim yoludur.

Örnek olay inceleme, örnek problem çözme ve örnek olay adlarıyla da anılır. Bu yöntem, sosyal ilişkilerle ilgili bir durumu, bir sorunu, bir olayı inceleme, olayın nedenlerini ortaya çıkararak, çözüm yolları önerilmek istendiğinde olayı kişiselleştirmeden genel bir hava içinde ve sorun merkeze alınarak tartışılması amacıyla uygulanır. Bu yöntemin amacı öğrencinin karar verme, seçme ve sonuca ulaşma ile ilgili yaşantı geçirmesini sağlamaktır.

Örnek olay inceleme yönteminde tartışılacak olay, öğretmen tarafından verilebileceği gibi bizzat öğrencilerin bir olay yazmaları, anlatmaları veya dramatize etmeleri şeklinde de uygulanabilir. Olay, yaşanmış olabildiği gibi hayalî de olabilir. Gerçek bir olay bulunmadığı durumlarda yaşanmamış bir örnek olay yazılabilir. Ancak, bir örnek olay ne derece hayalî olmaktan uzaksa ve gerçeğe ne derece yakınsa o kadar değer taşır.¹⁸

Değer Açıklamak¹⁹

Bu teknik bireyin kendi duygu, inanç, öncelik ve değerlerinin farkında olmasını, güçlü ve zayıf yönlerini bilmesini ve hayat onuruna sahip olmasını kapsar. Bu teknik bireyin hayat değerlerini fark etmesine, karar almasına, kararını uygulamasına ve başarmasına yardım eder. Hayat becerileri eğitimi olarak da anılır. Değişen dünyada öğrencinin hayatının tümünde ona rehberlik edecek bilgi, beceri ve duyguları öğrenmesine yardım eder.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bak.: Tuğba Güler, **Din ve Ahlak Öğretiminde Drama Örnekleri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bak.: Mehmet Zeki Aydın, **Okulda Ahlak Eğitimi ve Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi**, 3.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2008.

¹⁹ Millî Eğitim Bakanlığı, **Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı**, Ankara 2008, s.99-105' den alınmıştır.

Veliler ve öğretmenler tarafından telkine dayalı doğrudan değer öğretimi etkisini yitirmeye başlamıştır. Çünkü genç bireyler veli ve öğretmenlerinin dışında, akran gruplarından, televizyondan, yazılı basından, sinema ve sanat dünyasının yıldızlarından etkilenmeye başlamıştır. Genç insanın kendisine örnek alabileceği insan sayısı artmış, öğretmen ve velinin öğrenci üzerindeki etkisi azalmıştır. Öğrencinin modeli velisi, öğretmeni olabileceği gibi bir şarkıcı, politikacı veya sinema yıldızı da olabilmektedir. Bu yüzden hayatlarında önemli kararlar alma durumlarında akran gruplarının baskısı ve propagandanın etkisi altında kalmaktadırlar.

Öğrencilerin hayatını nasıl yaşayacağı, seçimlerinde ve karar almada nasıl davranacağı ve aklına gelen soruların cevaplarını doğru verebilmesi için kendi değerlerini açıklığa kavuşturması gerekir. Genç veya yaşlı herkes otorite, çalışma, arkadaşlık, para, cinsellik, din, siyaset, boş zaman, okul gibi konularda anlaşmazlığa düşer, karmaşa ve değer çatışması yaşar. Bugünün genç ve çocukları geçmişe göre daha çok seçenikle karşı karşıyadır. Alternatiflerin çok olması onları daha çok karmaşaya ve görgüsüzlüğe itmiştir. Bu karmaşıklık ve anlaşmazlık karşısında öğrencilere yardım gereklidir.

Değer açıklama; sınıf oyunları, sergiler, farklı zaman ihtiyaçlarında alıştırmalar ve özel olarak seçilmiş konular sayesinde yapılır. Öğretmenler değer açıklamasını tüm yaş seviyelerinde ve konularda kullanabilir. Bu yaklaşımı benimseyen öğretmenler grupla çalışmaya önem verirler. Uygulama sırasında her düşünceye saygı gösterir ve öğrencilerin değerlerini açığa vurmalarını teşvik ederler ve yedi basamakta değer kazandırılması temel alınır.

Seçme:

1. Özgürce seçim ya da bağımsız seçim yapma (seçme özgürlüğü),
2. Bir dizi mevcut seçeneği değerlendirdikten sonra alternatifler arasından seçebilme,
3. Her alternatifin olası sonuçlarını düşünerek değerlendirdikten sonra seçebilme,

Ödüllendirme:

4. En önemli ve değerli olduğu düşünülen şeyleri ödüllendirme ve değer verme,
5. Serbestçe (özgür) seçilen bir değeri açıkça söyleyebilme,

Hareket:

6. Serbestçe (özgür) seçilen değerle uyumlu olan bir hareket tarzıyla (tavır) hareket edebilme,

7. Seçilen değerle uyum içerisindeki bir hareket tarzında tekrar tekrar hareket edebilme.

Değer açıklama tekniğinde amaç, yukarıda verilen yedi basamağı kullanarak öğrencilerin kendi yaşantıları yoluyla değerleri içselleştirmelerini sağlamaktır. Bu

basamakların kullanılması durumunda öğrencilerin değer ve davranışlarının farkına varması beklenir.

Değer açıklamanın anahtar ögesi cevap açıklamadır. Cevap açıklama öğrencinin kendi fikirlerini denemesi durumunda onu cesaretlendirir. Öğretmen, öğrencinin verdiği cevabı açıklamasına yardım etmek amacıyla aşağıda verilen biçimde sorular sorulabilir:

Senin için bu önemli midir?

Şu an mutlu musun?

Diğer alternatifleri yapabileceğini düşündün mü?

Gerçekten yapabilir ve konuşabilir misin?

Aynı şeyleri tekrar yapabilir misin?

Sonuç olarak öğretmen sınıf içinde ve dışında öğrencilerin kendi seçim ve değerlendirmelerini bilinçli olarak geliştirmeleri için fırsatlar sunar. Değer açıklama yaklaşımında kullanılacak örnek uygulamalar şunlardır:

1. Aşağıda verilen beceri ve değerleri önemine göre sıralayınız.

Cesur olmak	Araştırmacı olmak
Sorumluluk sahibi olmak (görev bilinci)	Meraklı olmak
Çalışkan olmak	Güvenilir olmak
Girişimci olmak	Tutumlu olmak
Hayattan tat almak	Saygılı olmak
Başarılı olmak	Üretken olmak

Öğretmen sıralama sonrasında öğrencilerin cevaplarını çeteleler ve sonuçları tartışır. Öğretmen öğrencilerin cevaplarını açıklamaları için onlara açık uçlu sorular sorar. “Bu değer senin için kesinlikle önemli midir? Niçin?” gibi sorularla öğrencilere cevaplarını açıklama fırsatı verir.

2. Aşağıda verilen ifadelere katılıp katılmadığınızı belirtiniz:

Katılıyorum

Katılmıyorum

Düşünce

()

()

İnsanlara yardım etmek onları tembelleğe alıştıırır.

()

()

Her insan bir gün yardıma muhtaç duruma düşebilir.

- () () Yardımsever olmak diğer insanlarla geçinmeyi kolaylaştırır.
- () () Yardımsever olunmadan da bir toplum var olur.
- () () Mutlu olmak için yardımsever olmak gerekir.
- () () Her insan yardıma layık değildir.

Bu tip alıştırmada öğrencilere, her biri için en azından iki seçenek olan bir dizi ifade sunulur. Öğrenciler seçimlerini yaptıktan sonra öğretmen kendi yaptığı bir çeteleye öğrencilerin verdikleri cevapları işaretler. Öğrencilerin düşüncelerini araştırmak için açıklayıcı sorular kullanılabilir.

3. Cümleleri tamamlayınız?

İnsanlarınöğrendim.
..... beni mutlu ettiğini öğrendim.
..... ihtiyaç duyduğumu öğrendim.
..... mutsuz ettiğini öğrendim.
..... düşündüm.
..... üzüldüm.
..... memnun oldum.

Boşluk doldurmak, sorular ile öğrenciye değerlerini ve kendisi için önemli olan durumları açıklama fırsatı verir. Öğretmen verilen cevapları eleştirmeden öğrenciye cümleleri açıklama fırsatı verir.

4. Sonu *-malı, -meli* ile biten on cümle yazınız.

İyi bir lise kazanmalıyım.
Çok iyi bir futbolcu olmalıyım.
.....

Bu uygulamada öğrencinin geleceğini ve davranışlarını yönlendiren değerleri ortaya çıkarma amaçlanmaktadır. Öğretmen öğrenciye açık uçlu sorular sorarak onun cevaplarını açıklamasına imkân tanır.

Değer Çözümlemesi (Analizi)²⁰

Değer çözümlemesi tekniği, değer öğretiminde dikkati, düşünceyi ve ayırt etmeyi gerektiren bir tekniktir. Değer, sorular üzerinde duygusal olmadan, akılcı bir şekilde değer sorularını test eder. Bu teknikte ahlaki gelişim teorisinin tersine öğrenciler bir pozisyon alır ve

²⁰ Milli Eğitim Bakanlığı, **Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı**, Ankara 2008, s.99-105' den alınmıştır.

yargılar. Değer çözümlenmesi tekniği gerçek ya da yapay bir sorunla karşılaşıldığı zaman uygulanan bir tekniktir.

Bu teknikte öğrenciler örnek olaylarla ahlaki düşünme becerisini kazanırlar. Aynı zamanda öğrenciler bilimsel problem çözme yöntemini sosyal problemlere uygulamayı da öğrenirler,

Öğrencilerin değerlerle ilgili soruları anlamaları için çözümlenme yeteneklerinin ve dikkat yeterliklerinin geliştirilmesi gereklidir.

Değer çözümlenmesinde temel görevler şu şekildedir:

1. Konunun (çıkmanın, sorunun) tanımlanması,
2. Alternatiflerin açıklanması,
3. Her alternatifle ilgili kanıtlar toplayarak sonucun tahmini,
4. Kanıtların değerlendirilmesi ve uzun vadeli sonuçların tahmini,
5. Muhtemel durumların tanımlanması,
6. Her durum için mümkün olan sonucun değerlendirilmesi ve açıklanması,
7. Alternatifler arasından seçme ve uygun hareket için karar alma.

Öğrenciler bütün yeterlikleri kazanana kadar her bir aşamayı uygular. Değer çözümlenmesi çoğu kez desteklenen ve çok az eleştirilen bir tekniktir. Ancak, bazı basamakları değer öğretiminin diğer tekniklerine benzer. Değer çözümlenmesinde de birçok basamak öğretmenin soracağı seri sorulara bağlıdır. Öğretmen 25 kişilik bir sınıfta öğrencinin biriyle ilgilenirken diğer öğrenciler ilk başlarda dikkatlice dinleyecektir. Ama öğretmenin öğrenciyle diyalogunun uzaması durumunda diğer öğrenciler ilgilenmemeye başlayabilirler. Bu durumdan kurtulmak için aşağıda verilen çözüm yolları uygulanabilir:

1. Öğretmen öğrencinin ilgi seviyesine dikkat etmelidir.
2. Zamanı iyi kullanmak için küçük gruplar şeklinde uygulanmalıdır.
3. Öğrencinin dikkati dağıldığı zaman özetleme yapılmalıdır.
4. Değer çözümlenmesine, çözüme ulaşmayı görmeye yetecek zaman ve konunun yeterli içeriği olmadıkça başlanmamalıdır.

Aşağıda değer çözümlenmesine bir örnek şudur:

Köpek ve Kurt

Açlıktan ölmek üzere olan bir kurt varmış. Öyle zayıfmış ki kemikleri kısa tüylü kürkünden bile belli oluyormuş. Zar zor yürüyormuş. Yiyecek bulmaya da pek ümidi yokmuş.

Bir ağaca yaslanmışken bir köpek ona doğru yaklaşmış “Çok kötü görünüyorsun, çok uzun zamandır yemek yememiş gibisin.” demiş.

“Doğru söylüyorsun.” demiş kurt. “Sen ve arkadaşların koyunları çok iyi koruduğunuz için uzun zamandır açım. Şimdi çok güçsüzüm ve yiyecek bulma konusunda ümitsizim. Sanırım yakında öleceğim.”

“O hâlde neden bize katılmıyorsun?” diye sormuş köpek. “Ben düzenli olarak çalışıyorum ve karnımı doyuruyorum. Sen de aynısını yapabilirsin. Bana yardım edersen ve beraber koyunları koruruz. Böylece biz de senin koyun çalmandan korkmayız. Sen de aç kalma konusunda endişelenmezsin. Bu hepimiz için iyi bir anlaşma olur.” demiş köpek.

Kurt, birkaç dakika düşünmüş ve köpeğin haklı olduğuna karar vermiş. Birlikte köpeğin yaşadığı kulübeye doğru ilerlemeye başlamışlar. Fakat yürürken kurt, köpeğin boynundaki tüylerin azalmış, boynunun incelmış olduğunu fark etmiş. Köpeğe bunu sormaya karar vermiş ve sormuş.

“Bunun için endişelenme.” demiş köpek. “O boynuma bağladıkları tasmanın yeri, sahibim beni geceleri bağlar.”

“Bağlamak” diye bağırmış kurt. “Sen geceleri bağlandığını mı söylüyorsun? Öyleyse seninle gelirim benim de boynuma tasma takıp bağlayacaklardır.” demiş kurt.

“Bu doğru!” diye cevap vermiş köpek. “Fakat buna sonra alışacaksın. Ben bunu artık düşünmüyorum bile.”

“Fakat tasmayla bağlanırsam istediğim gibi yürüyüşe çıkamam ve koşmak istediğim yere koşamam.” demiş kurt. “Eğer seninle gelirim özgür olamam.” ve böyle dedikten sonra kurt dönmüş ve kağmaya başlamış.

Köpek kurdun arkasından bağırmış. “Bekle geri dön, istediğim zaman istediğim her şeyi yapamıyorum. Ama ben sağlıklıyım ve uyumak için sıcak bir yerim var. Sen hayattan zevk alarak yaşamak için çok endişeleniyorsun. Ben senden daha özgürüm.” demiş.

Sorular:

Köpeğin değerleri nelerdir?

Kurdun değerleri nelerdir?

Öğrencilerin köpeğin değerlerini desteklemeleri için nedenleri nelerdir?

Öğrencilerin kurdun değerlerini desteklemeleri için nedenleri nelerdir?

Kurdu ve köpeği nasıl bir hayat beklemektedir?

Köpek mi yoksa kurt mu doğru seçimi yapmıştır?

Bu tip bir değer çatışması hayatta nasıl karđımıza çıkabilir?

Böyle bir durumla karđlaştığımızda nasıl hareket etmeliyiz?

Verilen hikâye öğretmen tarafından okunur. Öğrencilerin olayı çözümlmeleri için yukarıdakine benzer sorular sorulur.

Değerler Eğitimi İle İlgili Okullarda Yapılabilecekler

Değerleri öğretirken okullarımızda değişik uygulamalar yapılabilir. Öncelikle, en önemli eğitim yöntemi olduğu için “bizzat örnek olunmalı”, yani, çocuklarımıza, öğrencilerimize öğretmek istediğiniz değerleri bizzat yaşayarak göstermeliyiz. Çünkü özellikle çocuklar duyduklarından değil gördüklerinden daha çok etkilenirler. Çocuk tarafından sevilen kişinin davranışını taklit etmek onun için zor olmaz.

İkinci olarak, aile bireylerinin ve tüm okul çalışanlarının, değerlerin gelişmesi ve kalıcı olması için, her zaman benzer tutum ve davranışları “tutarlı” bir biçimde sergilemeleri gereklidir. Bunun için öğrencilerin, başta eğitimciler olmak üzere tüm görevlilerin iyi, doğru ve güzel insanlar olduklarına inanmaları ve güvenmeleri sağlanmalıdır. Eğitim sırasında, çocuğa gösterilecek sevgi ve güven, hem eğiten kişiye hem de eğitilen kişiye bir rahatlık verecektir. Yapılan araştırmalara göre, kişi, sevdiği kimsenin veya kendisini seven kimsenin sevgi ve güvenini kaybetmemek için, onun hoşuna gidecek davranışlarda bulunmaktadır. Bunun devam etmesi hâlinde kişi, zamanla kişiliğini, o kimsenin arzu ettiği bir yönde geliştirmektedir. Kuşkusuz, bunun tersi durumlarda da çocuk, istenmeyen davranışları yapmaya devam ettiği gibi, bazen sevmediği kişilerin isteklerinin tam tersini de yapabilmektedir.

Üçüncü olarak, çocuk model görerek öğrendiğinden, toplumda benzer olayların, resimlerin, kişilerin çocuğa gösterilmesi, gözlemlenmesidir. Bu nedenle, çocukların doğru, iyi, güzel davranışları görmesi ve yaşaması için fırsatlar oluşturulmalıdır. Bütün bunlar yapılırken, yani değer eğitimi etkinliklerine, anne babalar ve okuldaki tüm destek personeli (danışma, kantin, temizlik, yemekhane, güvenlik, servis şoförü ve hostes) katılarak bir bütünlük sağlanmaya çalışılmalıdır.

Değer eğitiminde dikkat edeceğimiz hususları sıralamak istiyorum.

1. Herhangi bir değeri öğretmeye başlarken, önce o değer net bir şekilde tanımlanmalıdır. Söz konusu kavramla eş ve zıt anlamlı kelimeler üzerine konuşarak kavram netleştirilebilir. Öğrencilere iyi, kötü, görev, sorumluluk, sorumsuzluk, erdem hakkında açık ve tam bilgiler verip bunların fikirleri oluşturulmalıdır. Bununla beraber onlardaki değerlerin gerçeğini sahtesinden ayırt etme, gerçek değere sevgi ve bağlılık duyma yetenekleri de geliştirilmelidir.

2. Değerler açıklanırken, söz konusu değere sahip insanların davranışları somut bir şekilde ortaya konmalıdır. Örneğin, sevgiyi öğretmek istiyorsak, “Seven bir insan neler yapar, neler yapmaz?” konusunun tek tek ortaya konulması değerlerin anlaşılmasına ve özümsemesine yardımcı olur.

3. Değerler öğretilirken, söz konusu değere sahip olursa ne kazanacağımız ve sahip olmazsak ne kaybedeceğimiz örneklerle somut bir şekilde ortaya konmalıdır. Örneğin, adaleti öğretmek istiyorsak, “Adil bir insan neler yapar, neler yapmaz?” konusu açıklanmalıdır.

4. Değerlerle ilgili tavsiyelerde bulunurken emir veren bir dil kullanmak yerine, bu konudaki örnek kişi ve öykülerden yararlanarak dolaylı olarak vurgu yapılmalıdır.

5. Değerlerimiz konusunda öğrencilerin tartışması sağlanabilir. “Neden bu değer iyidir?”, “Neden bu değeri önemsemeliyiz?” vb. sorularla değerleri açmak, öğrencilerin değerleri benimsemelerini ve sahiplenmelerine yardımcı olur.

6. Öğrencilerden değerlerle ilgili örnekler bulmalarını istemek konuyu daha iyi vurgular.

7. Değerlerle ilgili etkinlikler hazırlanabilir. Öğrencilerin değerlerle ilgili kompozisyon, şiir, öykü yazmaları resim yapmaları, bulmaca hazırlamaları istenebilir.

8. Öğrencilerin değerlerle ilgili yazılı materyal taraması yaptırılabilir. Değerlerle ilgili gazete dergi haberleri, şiir, öykü, resim, film, sunu bulmaları ve bunların sınıfça okunup tartışılması sağlanabilir.

9. Ödül ve ceza verirken duygusal değil, adaletle hareket edilmelidir.

Burada, örnek olarak millî değerlerimizden vatan sevgisini biraz açalım.

Sonuç

İnsanın hayattaki temel amacı yarına kalmaktır. İnsanın yarına kalmasını istediği şey kendisi dâhil, fark ettiği her şeydir. Öncelikle kendisi, mümkün olduğu kadar uzun süre hayatta kalmak ister, bunun için kaliteli hayatı önemser. Bizzat kendisinin kalamayacağını bilen insan, genleri yarına kalsın, çocukları, torunları yaşasın ister. Değer verdiği şeyleri, inançları yarına kalsın ister. Eserleri devam etsin ister. Bu varoluş çabası içinde kendisinden sonra gelenlere değerlerini bırakmak ister.

Değer aktarımı konusunda günümüz anne baba ve eğitimcilerinin geçmiştekilere göre işleri daha zor görülmektedir. Eskiden toplumun da desteklediği birçok değer, çocuklara yaşantıyla aktarılabilirken, artık sadece yaşantı yeterli olmamakta, bu konuyu bilinçli olarak çocuklara aktarmak için çaba sarf etmemiz gerekmektedir. Çünkü çocuğun üzerindeki tek etken artık sadece aile değildir, sadece okul ya da arkadaş çevresi de değildir. Çocuklarımız artık tüm dünyadaki değişimleri bizden daha önce fark edip, daha çabuk etkilenmektedirler. Dolayısıyla bizim de dünyayı, yeni eğilimleri takip edip çocuğumuzun bunlardan nasıl etkilendiğini araştırmamız gerekmektedir. Unutmayalım, hepimizi tek tek yöneten hayatın temel

değerleridir. Bu değerlerin çocuklarımızda gelişimini tesadüflere ya da sosyal çevreye bırakmayıp, bizzat etkin olmak gerekmektedir.

Toplumumuzdaki ahlakî yozlaşmanın giderek arttığı hemen herkes tarafından dile getirilmektedir. Ancak, bunun nasıl giderileceği konusunda ise fazla durulmamakta ya da genel ifadelerin üstüne çıkılmamaktadır. Elbette, ahlak eğitimi sadece okulda başarılacak bir eğitim alanı değildir. Bu sorunun çözümü, tüm toplumun özenle üzerinde durduğu takdirde uzun yıllar sürececek bir çalışmayı gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mehmet Zeki, **Ailede Ahlak Eğitimi**, 3.Baskı, Timaş Yayın evi, İstanbul 2009.
- Aydın, Mehmet Zeki, **Din Öğretiminde Yöntemler**, 3.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2008.
- Aydın, Mehmet Zeki, **İlköğretimin İkinci Kademesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Programındaki Ahlaki Amaç ve Konuların Program Geliştirme Açısından Değerlendirilmesi**, Sivas 1998.
- Aydın, Mehmet Zeki, **Okulda Ahlak Eğitimi ve Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi**, 3.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2008.
- Bacanlı, Hasan, **Duyuşsal Davranış Eğitimi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1999.
- Carrier, Ch. ve Ozouf, R, **Yaşanmış Pedagoji**, çev.: Nejat Yüzbaşıoğulları, MEB, Ankara 1964.
- Çiftçi, Nermin, Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi, **Değerler Eğitimi Dergisi**, İstanbul 2003, c.:1, sayı: 1, s.68.
- Çileli, Meral, “**14-18 Yaşları Arasındaki Öğrencilerde Ahlaki Yargının Zihinsel Gelişim Psikolojisi Yaklaşımı İle Değerlendirilmesi**”, Yayınlanmamış Dr. Tezi, AÜ Eğitim Fakültesi, Ankara 1981.
- Çileli, Meral, “Ergenlikte Ahlak Gelişimi”, **Ergenlik Psikolojisi**, Der.: Bekir Onur, . Güler, Tuğba, **Din ve Ahlak Öğretiminde Drama Örnekleri**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007.
- <http://www.pegem.net/akademi/kongrebildiriğdetay.aspx?id=101296>
- <http://www.sizinti.com.tr/konu.sizinti?SIN=0617476458 &k=647&2015185752>
(Erişim:10.10.2006). "100 Ways to Promote Character Education", Center for the Advancement of Ethics and Character, Boston University, ISACS UPDATE, Winter 94.
<http://www.isacs.org/monographs/charctr2.html> (Erişim:10.10.2006).
- <http://www.sizinti.com.tr/konu.sizinti?SIN=0617476458 &k=647&2015185752>
(Erişim:10.10.2006). “100 Ways to Promote Character Education”, Center for the Advancement of Ethics and Character, Boston University, ISACS UPDATE, Winter 94.
<http://www.isacs.org/monographs/charctr2.html>.
- <http://www.yenidunyadergisi.com/index.php?sf=arsivgoku&id1=1579&id2=>
(27.03.2010)
- Kılıç, Recep, “Olgu ve Değer Problemi”, AÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1996, sayı:XXXV, s.359-361.

- Kılıç, Recep, **Ahlakın Dinî Temeli**, Ankara 1996.
- Kılıoğlu, İsmail, Ahlak - Hukuk İlişkisi, MÜ İFAV Yay., İstanbul 1988, s. 377-378.
- Milli Eğitim Bakanlığı, İlöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı, Ankara 2008.
- Milli Eğitim Bakanlığı, **Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı**, Ankara 2008.
- Milli Eğitim Bakanlığı, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı, Ankara 2008.
- Öymen, M.M. Raşit, **Psikoloji, Sosyoloji ve Pedagoji Açısından Ahlak Eğitimi**, İstanbul 1975.
- sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c11s20/makale/c11s20m3.pdf
- Silah, Mehmet, **Davranış Bilimleri I**, Sivas 1998.
- Souche, Aimé, Yeni Pratik Pedagoji, çev.: Selahattin Odabaş, Milli Eğitim Basım Evi, Ankara 1977, s.33.
- Sönmez, Veysel, **Sevgi Eğitimi**, Adım Yay., Ankara 1990.
- Temel, Z. Fulya ve Aksoy, Ayşe B., **Ergen ve Gelişimi**, Nobel Yayın Dağ., Ankara 2001.
- Tezcan www.tebd.gazi.edu.tr/arsiv/2003gcilt1/sayiğ1/53-59.PDF
- Tuncel, İbrahim, Duyusal Özelliklerin Gelişimi Açısından Fiziki Ortamdan Kaynaklanan Örtük Programın İncelenmesi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 11, Sayı 20, Aralık 2008, Ss.26–38
- Yaka, 1994:143.
- Yavuzer, Yasemin vd., **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**, Mikro Yay., Konya tarihsiz.
- Yörükoğlu, Atalay, **Çocuk Ruh Sağlığı**, Ankara 1983.

EK 1

DERS PROGRAMLARINDA YER ALAN DEĞERLERDEN BAZILARI

İlköğretim Hayat Bilgisi ders programında birçok değer öğretilmekte, bu derslerle öğrencilerin belli kazanımları elde etmesi beklenmektedir.

İlköğretim **Hayat Bilgisi** Ders Programında Yer Alan Değerler

Doğrulukla ilgili;

Etkili hayır deme, Tercihlerinde etik değerleri ön plana çıkarma, .Arkadaşlarıyla oynarken uygun davranışlarda bulunma, Etik davranışların farkında olma, .Trafikteki doğru ve yanlış davranışları ayırt etme, Yanlı davranışların farkında olma, Yanlılık içermeyen davranışlar sergileme, Arkadaşlarının sergilediği davranışların etik olup olmadığını fark etme, Ailesinde ve akrabaları arasında sergilenen etik değerleri fark etme, Kendisinin ve arkadaşlarının etik olmayan davranışlarını fark etme, Kendi ihtiyaçlarını, isteklerini ve görüşlerini çekinmeden ve olduğu gibi ifade etme.

Adaletle ilgili;

Kurallara neden gerek duyulduğunu bilme, Haksızlığa uğradığında, bunu sorgulama, Doğadaki karşılıklı bağımlılığı kavrama, Başkalarının kişisel haklarına saygı gösterme, Kurallara katılma, Kurallara uyma, Etik değerleri ve davranışları fark etme, Görev paylaşımına katılma ve üzerine düşen görevi yapma, Türk milletinin sahip olduğu hak ve hürriyetleri araştırma, Başkalarının duyarlılıklarına saygı gösterme, Kendi ihtiyaçlarını, isteklerini ve görüşlerini ifade etme, Kazanmanın ve kaybetmenin doğal olduğunu kabul etme, Görev dağılımının adil olup olmadığını sorgulama,

Cesaretli olmakla ilgili;

Trafikte güvenliğini sağlama, .Etik olmayan davranışlarla mücadele etme, .Gerektiğinde büyüklerinden yardım alma, Etkili “hayır” deme, Güçlü ve zayıf yönlerini tanıma, .Arkadaşlarına cesaret verme, .Karşılaştığı sorunlarda sorun çözme becerilerini kullanma, Karar alınırken görüş bildirme ve karar sürecine katılma, Yenilikleri deneme cesareti gösterme

Sorumlulukla ilgili;

Trafikte güvenliğini sağlama, Araçta emniyet kemeri kullanma, Toplumsal kurallara uyma, Yaşamın farklı boyutlarındaki sorumluluklarının farkına varma ve sorumluluk üstlenmenin kişisel gelişimi açısından önemini açıklama, Davranışlarının sonuçlarını üstlenme, .Verilen görevleri, yetenekleri ölçüsünde elinden geldiğince en iyi şekilde yapma, Görev ve

sorumluluklarını bilme ve yardımlaşma, Daha iyi bir dünya için kendi yaş grubundakilerin de sorumlulukları olduğunu fark etme

Tutumlulukla ilgili;;

Kişisel eşyalarını özenli kullanma, Doğaya saygı duyma, Bilinçli Tüketici Olma, Tutumlu Olmak, Kişisel eşyalarına ve başkalarının eşyalarına saygı göstermek

Yardımsızlıkla ilgili;

Grubun henüz fark edilmeyen ortak ihtiyaçlarına duyarlı olma, .Kulüp ve diğer grup çalışmalarında arkadaşlarına yardım etme, Aile bireyelerine yardımda bulunma, Okulla ilgili sorunları çözerken arkadaşlarına ve başkalarına yardım etme, Doğal afetlere uğrayanlara yardım etme, Kaza ve acil durumlarda başkalarına yardım etme.

Sevgiyle ilgili;

Kendini sevme, Ailesini ve akrabalarını sevme, Arkadaşlarını ve başkalarını sevme, Arkadaşlarıyla ilişkilerinde sevgi duygusunu temel alarak onlarla iyi ilişkiler geliştirme, Okulda karşılaştığı kişilere ve durumlara sevgiyle yaklaşma, Başkalarıyla farklılıklarının doğal olduğunu kabul etme, Millî ve dinî bayramlarda sevgi duygusunu açığa vurma, Yaşadığı yerleşim birimini ve vatanını sevme, Ülkesini sevme, İnsanları sevme, Doğayı sevme, .Arkadaş edinme ve onlara duygularını söyleme, Arkadaşlarıyla oyun oynamak ve eğlenmek için gerekeni yapma, .Grup bilinci oluşturma ve grubunun çıkarlarını koruma,

Saygıyla ilgili;

Başkalarının kişisel haklarına saygı gösterme, Yaş, cinsiyet, ırk gibi yanlı davranışlara neden olan eğilimleri fark etme ve bu tür yanlılıklar içermeyen davranışlar sergileme, Kendini ve duygularını fark etme, Kişisel bakımını yapma, Kendi farklılığını fark etme, Geçmişini öğrenme, Kendine saygı duyma, Arkadaşlarına saygı duyma, Okulu ve sınıfı ile ilgili kurallara uyma, Öğretmenine karşı saygılı olma, Çevresindeki insanlara karşı saygılı olma, Ailesine saygılı olma, Kişisel eşyalarına ve başkalarının eşyalarına saygı gösterme, Kendisinin ve arkadaşlarının değerli olduğunu kabul etme.Doğaya saygı duyma, Dünyadaki insanlara saygı duyma, Türk Bayrağı'na, İstiklâl Marşı'na, Atatürk'e ve Türk büyüklerine saygı duyma

Sabırla ilgili;

Oyun oynarken uygun davranışlarda bulunma, Eğlenmek için uygun zamanı bekleme, Etkili dinleme, İsteklerini erteleme, Amaç belirleme, Hata yapmanın doğal olduğunu kabul etme, Duygularını kontrol etme, Konuşanı dinleme, Hataları doğal karşılama, Farklılıkları kabul etme, Herkesin değerli olduğunu kabul etme, Sorunlara farklı çözümler önerme, Duygularını uygun bir dille ifade etme, Özyönetim, Öfkesini denetleyebilme yollarını bilme ve gerektiğinde kullanma

İlköğretim Sosyal Bilgiler dersinde de bazı değerlerin öğretimi yer almaktadır. Ders Programında dersin amacı şöyle ifade edilmiştir:

“Millî kimliği merkeze alarak, evrensel değerlerin benimsenmesine önem verir.

.Öğrencilerin kendi örf ve âdetleri çerçevesinde ruhsal, ahlaki, sosyal ve kültürel yönlerden gelişmesini hedefler.

.Öğrencilerin haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren bireyler olarak yetişmesini önemser.

Öğrencilerin toplumsal sorunlara karşı duyarlı olmasını sağlar.”

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programında değerler oldukça yer almaktadır. Örneğin girişte şu ifadeler bulunmaktadır:

“İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı’nda yukarıda belirtilen temel beceriler ve kavramların yanı sıra, değerlerin öğretimi de ön plana çıkmaktadır. Din öğretiminde değer öğretiminde dikkat edilmesi gereken hususlar ve öğrenme sürecinde kullanılabilecek yaklaşım, yöntem ve teknikler ile ilgili bilgiler “Öğretmen Bilgi Notları” kısmında verilmiştir.”

Söz konusu değerlerle ilgili konuların nasıl öğretileceği yani öğretim yöntemleri ile ilgili de ayrıntılı tavsiyeler bulunmaktadır.

Programda öğrenciler tarafından içselleştirilmesi öngörülen değerler aşağıda sıralanmıştır:

Adalet, aile kurumuna ve birliğine önem verme, demokrasi bilinci, dürüstlük, alçak, gönüllülük, bağımsızlık, bağışlama, barış, Türk bayrağına ve istiklal marşı’na saygı, bilimsellik, cesaret, cömertlik, çalışkanlık, dayanışma, doğa sevgisi, doğal çevreye duyarlılık, doğruluk, dostluk, duyarlılık, emaneti korumak, estetik, fedakârlık, gazilik, görgülü olmak, güvenilirlik, hakseverlik, hakikat sevgisi, hayâ, hoşgörü, ibadet yerlerine saygı, iffet, iyi niyet, kadirşinaslık, kanaat, kardeşlik, merhamet, millet sevgisi, millî birlik şuuru, misafirperverlik, mürüvvet, namuslu olmak, nezaket, ölçülülük, paylaşımcı olmak, sabır, sadelik, sağlıklı olmaya önem verme, samimiyet, saygı, sevgi, sorumluluk, sözünde durmak, şehitlik, şükür, tarihsel mirasa duyarlılık, temizlik, tutumluluk, Türk büyüklerine saygı, vatanseverlik, vefa, yardımseverlik.”

Din Kültürü ve Ahlak bilgisi programında genel açıklamaların yanında değerlerin yer aldığı üniteler de bulunmaktadır:

Örneğin, 4. sınıftaki, sevgi, dostluk ve kardeşlik ünitesinde şu kazanım yer almaktadır: Dostça ve kardeşçe yaşamaya özen gösterir.

4. sınıftaki, aile ve din ünitesinde Şu kazanım yer almaktadır: Aile içinde kendi sorumluluklarını yerine getirmeye istekli olur.

5. sınıftaki, sevinç ve üzüntülerimizi paylaşalım ünitesinde Şu kazanım yer almaktadır: İnsanları iyilikle anmaya, zor durumda olanlara yardıma, hastaları ziyaret etmeye istekli olur.”

İlköğretim Düşünme Eğitimi ders programında değerler öğretilmektedir. Örneğin girişte Şu ifadeler yer almaktadır:

“Düşünme Eğitimi Öğretim Programı’nın vizyonu; düşünme sürecinde temel düşünme becerilerini kullanarak kişisel bir düşünme geleneği oluşturabilen bu geleneği dil ve düşünme bağlantısı kurarak bir yaşam becerisine dönüştürebilen, farklı düşüncelere saygı duyan bireyler yetiştirmektir.”

Düşünme eğitimi dersinin amaçlarından bazıları ise Şöyledir:

Öğrencilerin;

.Farklı düşüncelere saygı duymaları,

.Düşünürken millî, manevi ve evrensel değerleri gözetmeleri,

.Kuşku, güven, ısrar, merak, dikkat ve sabrı düşünme sürecinde bir değer olarak kabullenmeleri amaçlanmaktadır.”

OKULDA KARAKTER EĞİTİMİYLE İLGİLİ YAPILABİLECEKLER

- 1.Kahramanlık ve fedakârlıklarıyla meşhur olmuş kişilerin fotoğraflarını koridor ve odalara asın.
- 2.Velileri davet edip onların gelişmeleri inceleyip katkıda bulunmalarına fırsat tanıyın.
- 3.Topluma hizmet maksadıyla belli görevler taşıyan gruplar oluşturun.
- 4.Bir çocuğun diğerleri tarafından şamar oğlanı yapılmasına mâni olun.
- 5.Akademik, spor veya sanat yetenekleri dışındaki yetenekleri keşfetmek üzere programlar geliştirin.
- 6.Okulunuzun misyonunu tanımlayan güzel bir söz seçip öğrencilerinizle paylaşın.
- 7.Her ay bir fazilet, değer tespit edip bunun üzerinde çalışın.
- 8.Kendinize örnek aldığınız bir şahsiyeti öğrencilerinize tanıttın.
- 9.Yaşadığımız yerdeki fedakâr ve önemli şahsiyetleri derslerde tanıttın.
- 10.Kahraman şahsiyetleri doğum günlerinde anın ve ne tür faziletlere sahip olduklarını anlatın
- 11.Tarihteki olayları gündeme getirip bu olaylarda nasıl davranılması gerektiğini tartışın.
- 12.Öğrencilerdeki iyilik sıfatının, en az onların akademik başarıları kadar önemli olduğunu görmelerine yardımcı olun.
- 13.Öğrencilerin topluma hizmet etmeleri için belli bir yapı dâhilinde onlara fırsatlar oluşturun.
- 14.Örnek olun. Örneğin, ortalıkta gördüğünüz bir kâğıt parçasını alın. Sizden sonra ders vereceklere bir saygı eseri olarak tahtayı temiz bırakın.
- 15.Kurumunuzda, ne türlü olursa olsun, nezaketsizliğe fırsat vermeyin.
- 16.Kaba ve küfürlü konuşmalara izin vermeyin.
- 17.Öğrencilerin kötü davranışlarını notlar, çağrılar ve ziyaretlerle velilere duyurun.
- 18.Çocuklarının güzel vasıflarını takdir etmek üzere velilerle irtibat kurun.
- 19.Bir bağış fonu oluşturun. Öğrencilerin bağışları istedikleri yere yapmalarına fırsat tanıyın.
- 20.Duvarlara güzel karakteri teşvik eden sözler asın.
- 21.Özellikle öğrencilerin o anki durumlarıyla ilgili ahlaki ihtilaflara dair yaşanmış olaylardan örnekler verin.
- 22.Çocukların önem verdikleri vecizeleri yazıp duvarlara asmalarına izin verin.

23. Ahlaki konularda makaleler getiren öğrencileri ödüllendirin ve bu yazıları çözümleyin (analiz edin).
24. Kurumunuzdaki karakter meselelerini güzel huylar vs. düzenli olarak müzakere edin.
25. Hatalarınızı kabul edin ve bunları düzeltmenin yollarını araştırın. Öğrencileri de buna teşvik edin.
26. Her gün birkaç dakikalık ibretli bir hikâyeyi seslice okuyarak güne başlayın. Hikâyelerin kısa, ama ders verici olmasına dikkat edin.
27. Bir politika, faaliyet veya kararın sebeplerini açıklayın. Öğrencilerin sadece "nasıl"ı değil, "niçin"i de anlamaları için onlara yardımcı olun.
28. Öğrencilere rekabet kavramını öğretin ve bunun ne zaman faydalı, ne zaman zararlı olduğunu anlatın.
29. Öğrencilere niçin öğretmenlik yaptığınızı açıklayın. Öğretmenlik yapmanın sorumluluğu ve öneminden ne anladığınızı açıklayın.
30. Topluma yaptığınız hizmetlerden öğrencilere bahsedin. Hangi gönüllü kuruluşlarda neler yapabileceklerini anlatın.
31. Öğrencilere medyayı eleştirel bir yaklaşımla çözümlemeyi öğretin. Medyadaki mesajlar ne tür bir karakteri teşvik etmektedir?
32. Mezun olup yüksekokula gitmiş, iş hayatına atılmış eski öğrencilerinizi davet edip tecrübelerini aktarmalarını sağlayın. Güzel alışkanlıkların onlara işlerinde nasıl yardımcı olduğunu sorun.
33. Muhitinizdeki yetişkinleri davet ederek onların karakter eğitimleri ve tecrübeleri konularını gündeme getirin.
34. Öğrencilerin empati geliştirmelerine yardımcı olun. Onlara şu tür sorular sorun: "Kimse seninle oynamak istemezse kendini nasıl hissedersin?", "Birisinin isminle alay ederse neler hissedersin?" vb.
35. Kıbarlık üzerinde durun. Öğrencilere, diğer öğrencileri ve yetişkinleri dikkatli bir şekilde nasıl dinlemeleri gerektiğini öğretin.
36. Büyük öğrencilerin küçüklere yardımcı olmalarını sağlayan ortamlar oluşturun.
37. Öğrenci ve velilerin seminer, gezi gibi ortak bir projede görev almalarını sağlayın.
38. Öğrencilere teşekkür mesajları yazmayı öğretin. Öğrenciler için değerli çalışmalar yapanlara teşekkür mektupları yazdırın.
39. Bir elektronik posta listesi veya bülten tahtası hazırlayıp idareci ve öğretmenlerin karakter eğitimiyle ilgili fikir alışverişini yapmalarını sağlayın.

- 40.Büyük öğrencilerin, ebeveynler için yemekli bir program hazırlamasını sağlayın.
- 41.Yemek yapmalarını, dekorlar kullanmalarını, hizmet etmelerini ve temizlik yapmalarını temin edin.
- 42.Öğrencilerin kurum için bir hizmet yapmalarını (ufak tamiratlar, tanıtım vs.) sağlayın.
- 43.Düzenli bir şekilde birlikte bina temizliği yapın.
- 44.Diğer din ve kültürleri aşağılamayın ve başkalarına karşı âdil davranmanın önemini vurgulayın.
- 45.Hor görülen öğrencilere destek olun ve bu anları bir eğitim fırsatı olarak görün.
- 46.Canlılara karşı şefkatli olma düşüncesini aşıl原因.
- 47.Ürünlerin tekrar kullanımıyla ilgili kampanyalar başlatın. Tasarruflu olma ve israftan kaçınmanın önemini anlatın.
- 48.Ülke çapında güzel ahlakı destekleyen programlardan öğrencilerinizi haberdar edin.
- 49.Öğrencilerin ebeveynlerinin de desteğiyle; muhitlerinde ufak temizlik işleri, ağaç dikme, ufak tamiratlar gibi çalışmalarla çevrelerine hizmet etmelerini sağlayın.
- 50.Kurumunuza ait bir şarkınız olsun ve yeni gelenlere bunun sözlerini ve manasını öğretin.
- 51.Eğer böyle bir şarkınız yoksa öğrenciler arasında bir yarışma düzenleyerek bir tane yazmalarını temin edin. Ne tür fikirlerin şarkıda yer alması gerektiği konusunda görüş alışverişinde bulunun.
- 52.Öğrencilerin kendi aralarında kaynaşmasını sağlayan faaliyetler düzenleyin
- 43.Öğrencileri çevredeki yaşlı veya yardıma muhtaç insanlarla ilgilenmeye teşvik edin.
- 44.Öğrencilerinize başka şehir veya ülkelerden mektup arkadaşları bulun ve onların yazışmalardan öğrendikleri bilgileri paylaşın. O yerlerde hayatın nasıl olduğu konusunu gündeme getirin.
- 45.Çevredeki memur, işçi veya işverenleri davet ederek iş hayatında karakterin öneminden bahsettirin.
- 46.Kurumunuzun tarihî ve başarılarına ait belgeler ve fotoğraflardan oluşan bir sergi hazırlayıp ziyaretçilere bunu gösterin.
- 47.Spor müsabakalarında, oyunlarda ve günlük ilişkilerde centilmenliğin önemini vurgulayın.
- 48.Okulun politikasını belirlerken öğrencilerin de katkıda bulunmasını temin edin.
- 49.Onlara farklı politikaların karşılaştırılmasıyla ilgili ödevler verin.
- 50.İnsanı düşünmeye, tartışmaya ve yazmaya sevk eden alıntılar toplayın.

51.Çocuklara bir and söyletin ve bu metni velilere ulaştırın.

52.Kurumunuzu tanımlayan veciz bir söz bulun.

53.Veliler için karakter eğitimiyle ilgili bir kitap listesi hazırlayın.

54.Sporla ilgilenen öğrenci ve öğretmenlerin sporla ilgili ahlaki ilkeler geliştirmelerini teşvik edin.²¹

²¹ <https://kiselbasari.com/degerler-egitimi-icin-yapilabilecek-100-etkinlik.html> (Erişim: 17.07.2019)